

บทที่ ๖

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เสภา หมายถึง วรรณคดีที่แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ชนิดกลอนสุภาพที่นิยมมีคำว่า “ครานัน” ปรากฏในตอนขึ้นต้นบท โดยใช้ประกอบกับคำอื่นจนครบวรรคอย่างน้อย ๑ ครั้ง และจะใช้คำขึ้นต้นบทอื่น ๆ ก็ได้ มักมีเนื้อหาเป็นเรื่องเล่า นอกจากนี้เสภา ยังหมายถึงทำนองการขับลำประกอบ “กรับ” โดยใช้บทเสภา เพื่อใช้เล่าเรื่องคู่กันฟังเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหมายถึงการขับเสภาเป็นทำนองประกอบการเล่นปีพาทย์ หรือการแสดงก็ได้

วรรณคดีเสภาเป็นงานประพันธ์ที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ประกอบการขับเสภาที่มีอายุยืนยาวมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ด้วยระยะเวลาอันยาวนานของการสร้างและเสภา วรรณคดีเสภาดังกล่าวมานี้ ทำให้เห็นพัฒนาการของวรรณคดีเสภา ๔ ประการ คือ พัฒนาการด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา ด้านวัตถุประสงค์ และด้านการนำเสนอ โดยผู้วิจัยแบ่งให้เห็นตามยุคสมัยของการแต่งวรรณคดีเสภา คือ

๑. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๒. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
๓. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านรูปแบบ วรรณคดีเสภามีรูปแบบค่อนข้างแน่ชัดมาตั้งแต่เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน คือ มีฉันทลักษณ์แบบกลอนสุภาพทั่วไป และนิยมการขึ้นต้นบทว่า “ครานัน” วรรณคดีเสภาที่แต่งในสมัยนี้แต่งด้วยกลอนเสภาชนิดเดียวตลอดทั้งเรื่องเกือบทุกเรื่อง มีในเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเท่านั้นที่มีการแทรกคำประพันธ์เพลงพื้นบ้านด้วยแต่เป็นเพียงส่วนน้อยของเรื่อง และเป็นการเพิ่มขึ้นในสมัยหลัง คือ แต่งเพลงพื้นบ้านแทรกในตอนกำเนิดพลายงาม ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และแต่งเพลงพื้นบ้านแทรกตอนขุนแผนพลายงามยกทัพกลับ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งสันนิษฐานว่าเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนของเดิมคงจะแต่งด้วยกลอนเสภาชนิดเดียวทั้งเรื่อง

ด้านเนื้อหา วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเป็นนิทาน และมีเพียง ๑ เรื่องที่นำเนื้อหามาจากประวัติศาสตร์

ด้านวัตถุประสงค์ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องเป็นประการสำคัญ อย่างไรก็ตาม มีเสภาเพียง ๑ เรื่องที่มีวัตถุประสงค์ต่างออกไป คือ ต้องการเล่าเรื่องควบคู่กับการประกาศนโยบายทางการเมือง ได้แก่ เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

ด้านการนำเสนอ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรกนี้ นิยมใช้ขับประกอบกรับ หรือขับประกอบปี่พาทย์อย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับประชาชน ตลอดจนถึงขุนนาง และพระมหากษัตริย์ อาจเรียกได้ว่าเป็นสมัยที่เสภาประกอบปี่พาทย์เฟื่องฟูที่สุด

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านรูปแบบ ยังคงมีการสืบเนื่องของการใช้รูปแบบของกลอนเสภาอยู่ แต่มีลักษณะของการแทรกคำประพันธ์ประเภทโคลงบ้าง (ดังเสภาเรื่องอาบู่หะซัน และบทเสภาว่าเรื่องพระอาทิตย์สนับและปู่เจ้าสมิงพราย) และการแทรกรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกลอนบทละคร (ดังเสภาเรื่องอาบู่หะซัน และบทละครเสภาเรื่องไกรทอง) รวมถึงบทเจรจาบ้าง (ดังบทเสภาว่าเรื่องพระอาทิตย์สนับและปู่เจ้าสมิงพราย) ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงสมัยนี้เป็นการเริ่มต้นของการนำเอาเสภามาใช้ในการแสดงละคร จึงได้อิทธิพลของการเขียนกลอนบทละครมาใช้ อย่างไรก็ตาม การแทรกคำประพันธ์ชนิดอื่นปรากฏเป็นส่วนน้อยของเรื่องเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อเสริมให้เรื่องมีความน่าสนใจมากขึ้น

เนื้อหาของวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ยังคงมีลักษณะที่สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรก คือ มีเนื้อหาเป็นนิทานทุกเรื่อง แต่มีลักษณะของการนำเอาเค้าโครงเรื่องจากวรรณกรรมต่างประเทศมาใช้มากยิ่งขึ้น ทั้งจากอาหรับและจากชาติตะวันตก (ดังดังเสภาเรื่องอาบู่หะซัน เสภาเรื่องพญาราชวังสัน และบทเสภาว่าเรื่องพระอาทิตย์สนับและปู่เจ้าสมิงพราย)

ด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ แต่งยังคงมีลักษณะที่สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรก กล่าวคือ ส่วนใหญ่ยังคงมุ่งจะใช้ในการเล่าเรื่อง นอกจากนั้น บางเรื่องยังมีวัตถุประสงค์ในการประกาศนโยบายทางการเมืองควบคู่กับการเล่าเรื่อง และการสั่งสอน แสดงว่ามีการนำเสภามาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ส่วนที่มีพัฒนาการ คือ มีวัตถุประสงค์ในการสั่งสอนเพิ่มขึ้นมา

ด้านการนำเสนอ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ แม้มีการสืบเนื่องในส่วนการขับเสภาประกอบกรับ และการขับเสภาประกอบปี่พาทย์อยู่ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า วิธีการนำเสนอในส่วนการขับเสภาประกอบการแสดง คือ เสภารำ และละครเสภา จะมีความนิยมเพิ่มมากขึ้น ส่วนการอ่านก็มีความนิยมเพิ่มมากขึ้นเช่นกันเนื่องจากในช่วงนี้เริ่มมีการตีพิมพ์หนังสือขึ้น และประชาชนมีการศึกษาถึงขั้นอ่านออกเขียนได้เพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน ในด้านรูปแบบ วรรณคดีเสภายังคงมีการสืบเนื่องของการแต่งด้วยกลอนเสภาอยู่ และมีลักษณะการแทรกคำประพันธ์ประเภทอื่นแต่เป็นส่วนน้อย การแทรกคำประพันธ์ประเภทอื่นมีหลากหลายประเภทมากขึ้น คือ เพิ่มคำประพันธ์ประเภทร่าย (ดั่งเสภาเรื่องพระร่วง สวรรคโลก) และฉันท (ดั่งเสภาตลาด) นอกจากคำประพันธ์ประเภทโคลง และรูปแบบของกลอนบทละคร ซึ่งในสมัยนี้ การแทรกรูปแบบของกลอนบทละครยังปรากฏสืบเนื่องเฉพาะการแทรกบทเจรจาเท่านั้น

นอกจากนี้ การแทรกเพลงพื้นบ้าน แม้จะยังเป็นส่วนน้อยของเรื่องเช่นเดิมก็ตาม แต่ก็มี ความหลากหลายมากขึ้นในด้านประเภท ทั้งเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคเหนือ แต่วิ มักจะใช้วิธีเสียดสีลงไปด้วยเพื่อสื่อความคิดลงไปด้วย ต่างไปจากการแทรกเพลงพื้นบ้านของเดิมที่ มักจะเน้นเรื่องบรรยายากศพื้นบ้านเพื่อความสมจริงมากกว่า วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ยัง ผสมผสานรูปแบบของกลอนเพลงยาวเข้าไว้ด้วยแต่มีเพียง ๑ เรื่องเท่านั้น ได้แก่ เพลงยาวเสภา

ด้านเนื้อหา วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน มี เนื้อหาเป็นนิทาน เรื่องอิงประวัติศาสตร์ และสังสอน สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นใน ๒ สมัยแรก แต่เนื้อหาที่เพิ่มมากขึ้นในสมัยนี้ ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง และ เนื้อหาประเภทเบ็ดเตล็ด คือ สดุดีและอำนาจพร

ด้านวัตถุประสงค์ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ ยังมีวัตถุประสงค์สืบเนื่องด้านการ เล่าเรื่อง และการสังสอน แต่พัฒนาโดยเพิ่มวัตถุประสงค์อื่นเข้าไปด้วย คือ การแสดงความคิดเห็น และการสดุดีและอำนาจพร

ด้านการนำเสนอ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ ยังคงมีการนำเสนอด้วยการขับเสภา ประกอบกรับ การขับเสภาประกอบปี่พาทย์ และการขับเสภาประกอบการแสดง ซึ่งมักเป็นการ

แสดงในเชิงสาธิตมากกว่าเพื่อการบันเทิง และมักคัดแปลงใช้ในงานต่าง ๆ ด้วย ส่วนการนำเสนอด้วยการอ่านเป็นที่นิยมมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจนมากกว่าในสมัยก่อนหน้านี้

พัฒนาการทั้ง ๔ ประการของวรรณคดีเสภาดังกล่าวมาแล้ว คือ พัฒนาการด้านรูปแบบเนื้อหา วัตถุประสงค์ และการนำเสนอ ทำให้ผู้วิจัสรุปได้ว่า วรรณคดีเสภามีลักษณะเฉพาะตัว จึงสามารถดำรงอยู่ได้เป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน แม้ว่ากาลเวลาและยุคสมัยจะเปลี่ยนไปก็ตาม

ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีเสภา คือ ลักษณะที่มักปรากฏในวรรณคดีเสภา จนเกิดเป็นลักษณะที่เป็นรูปแบบเฉพาะขึ้น ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของฉันทลักษณ์ ลักษณะเฉพาะของการเป็นเรื่องเล่า

๑. ลักษณะเฉพาะทางฉันทลักษณ์

ลักษณะเฉพาะประการแรกของวรรณคดีเสภา ได้แก่ ลักษณะเฉพาะทางฉันทลักษณ์ คือ กลอนสุภาพที่นิยมขึ้นต้นด้วยคำว่า “ครานั้น” เป็นคำขึ้นต้นวรรค ประกอบกับคำอื่น ๆ จนเต็มวรรค และคำขึ้นต้นวรรคอื่นๆ เช่น คราวนั้น ครานี้ ขณะนั้น ในกาลนั้น เป็นต้น

๒. ลักษณะเฉพาะของการเป็นเรื่องเล่า

วรรณคดีเสภามีลักษณะเฉพาะของการเป็นเรื่องเล่า จากเดิมเป็นเรื่องเล่าประเภทนิทาน คือ เริ่มจากเสภาเรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน ซึ่งเชื่อว่าเป็นเรื่องรักสามเส้าของชาวบ้านประเภทหญิง ๑ ชาย ๒ ที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง จากนั้นก็เล่าสืบต่อกันมาจนบันทึกเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ในที่สุด ลักษณะเรื่องเล่าอันเป็นเรื่องราวของชาวบ้านที่เชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริงเช่นนี้ คงจะเป็นที่ติดใจของผู้ฟัง และส่งผลต่อเนื้อหาในวรรณคดีเสภาเรื่องต่อ ๆ มา

ส่วนวรรณคดีเสภาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง ก็มีลักษณะที่เป็นเรื่องเล่าเช่นเดียวกัน โดยปัจจัยสำคัญที่กวีเลือกใช้รูปแบบของเสภาในการนำเสนอ คือ การเป็นรูปแบบของกลอนที่เป็นเรื่องเล่า และเป็นเรื่องของชาวบ้าน

แม้ในวรรณคดีเสภาที่มีเนื้อหาในเชิงสั่งสอนหรืออำนวยการ ก็เป็นการสั่งสอนหรืออำนวยการตามแบบชนชั้นสามัญ ตามหลักปฏิบัติทั่วไปในสังคมที่บุคคลโดยทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติ หรือประยุกต์ให้เข้ากับชีวิตประจำวันของแต่ละคนได้

ลักษณะเรื่องเล่าดังกล่าวมานี้ปรากฏในวรรณคดีเสภาแทบทุกเรื่อง จึงน่าจะถือว่าเป็นลักษณะ หรือคุณสมบัติเฉพาะของวรรณคดีเสภาได้ประการหนึ่ง

ในอดีต วรรณคดีเสภาแต่งขึ้นเพื่อใช้ขับเล่าเรื่องแทนการเล่าเรื่องแบบร้อยแก้ว แต่ผู้วิจัยพบว่าในการแต่งวรรณคดีเสภาตั้งแต่ในช่วงที่ ๒ จนถึงปัจจุบัน คือ ช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน มีการแต่งบทเสภาเพื่อการอ่านโดยเฉพาะ โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าจะใช้ขับเล่าเรื่องเหมือนสมัยก่อน ผู้วิจัยจึงไม่จัดเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีเสภา

ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีเสภาดังกล่าวมานี้ ทำให้เสภามีลักษณะที่น่าสนใจ และมีการสร้างและเสพากันตลอดมาทุกสมัย โดยอาจจะมีการนำเสนอที่แตกต่างกันไปบ้างตามยุคสมัย วรรณคดีเสภาจึงเป็นวรรณคดีชาวบ้านที่ยังคงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน โดยที่ไม่เสียเอกลักษณ์เฉพาะตัวไป ทั้งยังคงคุณค่าของความงามทางด้านคำประพันธ์ด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบัน เสภามีการนำเสนอในรูปแบบหลากหลาย เช่น รายการเสภาเมือง ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ หรือรายการเสภากรุงศรีอยุธยา ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๑ หรือการแสดงละครเสภาของกรมศิลปากร จึงน่าจะมีการศึกษาลักษณะของเสภาประเภทนี้ต่อไป